

SURF Juridisch Normenkader Cloud(services)

Colofon

SURF Juridisch Normenkader Cloud(services)

SURF
Postbus 19035
NL-3501 DA Utrecht
T +31 88 787 30 00

info@surf.nl
www.surf.nl

Oktober 2016

Deze publicatie verschijnt onder de licentie Creative Commons Naamsvermelding 3.0 Nederland
www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl

SURF is de ICT-samenwerkingsorganisatie van het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek.
Deze publicatie is digitaal beschikbaar via de website van SURF: www.surf.nl/publicaties

Inhoudsopgave

1. Historie	4
2. Onderwerpen uit het Juridisch Normenkader	5
3. Juridische commissie	12
4. Praktische instrumenten en andere handreikingen	13

1. Historie

April 2014 heeft het toenmalige SURF Platformbestuur ICT en Bedrijfsvoering het SURF Juridisch Normenkader (Cloud)services vastgesteld. Het Normenkader biedt handvaten aan de sector om adequate waarborgen in te bouwen bij het afnemen van clouddiensten met betrekking tot de omgang van persoonsgegevens, de vertrouwelijkheid van informatie, beschikbaarheid van de dienstverlening en eigendom van gegevens. Het zwaartepunt van het Normenkader ligt bij de bepalingen omtrent de omgang van persoonsgegevens. Deze bepalingen bieden waarborgen van de privacy van de gebruiker en zijn gebaseerd op nationale en Europese regelgeving.

Actualisering Normenkader

In verband met ontwikkelingen rond internationaal verkeer van persoonsgegevens (ongeldigverklaring van Safe Harbor door het Europese Hof) en de inwerkingtreding van de meldplicht van datalekken, is het Normenkader voor wat betreft de privacy bepalingen geactualiseerd.

Er is gekozen om de geactualiseerde privacy bepalingen onder te brengen in een zogenaamde bewerkersovereenkomst. Op de instelling rust de wettelijke verplichting om bij de afname van diensten waarbij in opdracht van de instelling persoonsgegevens worden verwerkt een dergelijke bewerkersovereenkomst af te sluiten. De SURF-modelovereenkomst biedt hierbij een praktisch instrument. De model bewerkersovereenkomst is vastgesteld in de Juridische Commissie (zie hoofdstuk 3) en met ondersteuning van het advocatenkantoor Project Moore.

De model bewerkersovereenkomst en de overige bepalingen uit het Normenkader zijn toe te passen bij alle dienstverlening in opdracht van de instelling waar privacy, beschikbaarheid, vertrouwelijkheid en eigendom een rol spelen. In het document wordt gesproken daarom gesproken van 'leverancier'.

De opzet van het Juridisch Normenkader is ook veranderd. In deze notitie wordt uitleg gegeven wat het Normenkader inhoudt en hoe het tot stand is gekomen. En zijn de bepalingen omtrent vertrouwelijkheid, intellectueel eigendom en beschikbaarheid te vinden. Daarnaast zijn er verschillende bijlagen, zoals de eerdergenoemde bewerkersovereenkomst, maar ook handreikingen over bijvoorbeeld beveiliging en audits, om het Normenkader op een goede manier te kunnen toepassen.

2. Onderwerpen uit het Juridisch Normenkader

Het Normenkader biedt onderwijsinstellingen een stevige basis voor contracten met leveranciers. Bij het gebruik van leveranciers van ICT-diensten voor onderwijs, onderzoek en bedrijfsvoering van een instelling, worden (bedrijfs)gegevens voor opslag en verwerking ondergebracht binnen de ICT-infrastructuur van de leverancier. Dat vraagt waarborgen met betrekking tot **zeggenschap, vertrouwelijkheid, beschikbaarheid en privacy** van deze gegevens.

Zeker als het persoonsgegevens betreft is het bestuur van een instelling volgens (nationale en Europese) wet- en regelgeving aansprakelijk voor het respecteren van de privacy van de personen, ook als de gegevens worden verwerkt bij een derde partij zoals de leverancier.

Ook vragen zeggenschap over gegevens en de vertrouwelijkheid waarborgen om de belangen van de instellingen te verzekeren. De clausules uit het Normenkader bieden deze waarborgen.

De vier bovengenoemde onderwerpen zijn nader gespecificeerd en per onderwerp zijn standaardbepalingen geformuleerd. Daarbij volgt een uitleg hoe deze bepalingen te duiden en te gebruiken.

NB: in de standaardbepalingen in deze notities worden een aantal begrippen met hoofdletter genoemd. Deze begrippen dienen in de overeenkomst te worden gedefinieerd. Onderstaande definities kunnen worden gebruikt:

Te gebruiken definities:

Dienst: *de onder de Overeenkomst te leveren dienst van leverancier*

Gebruiker: *een op enigerlei wijze aan instelling verbonden (natuurlijke) persoon, zoals personeel, docenten en/of studenten, die door de instelling geautoriseerd is tot (een bepaald deel) van de Dienst.*

Gegevens: *alle gegevens, data, informatie en ander materiaal of content die de instelling en/of Gebruikers in het kader van de Overeenkomst invoeren, versturen, plaatsen of anderszins verwerken met behulp van de Dienst, waaronder mede begrepen Persoonsgegevens.*

Overeenkomst: *de onderhavige Overeenkomst die ziet op verlening van Diensten en op grond waarvan de leverancier ten behoeve van instelling Gegevens verwerkt.*

Persoonsgegevens: *elk gegeven betreffende een geïdentificeerde of identificeerbare natuurlijke persoon, die op welke wijze dan ook door leverancier verwerkt wordt of zal worden in het kader van de Overeenkomst.*

1. Eigendomsrechten en zeggenschap

Te gebruiken bepaling:

(INTELLECTUELE) EIGENDOMSRECHTEN EN ZEGGENSCHAP

1. *Alle (intellectuele) eigendomsrechten - daaronder begrepen enig auteursrecht en databankenrecht - op (het bestand c.q. de bestanden van) de Gegevens blijven te allen tijde berusten bij de instelling, de betreffende Gebruiker, dan wel hun respectievelijke licentiegever(s).*
2. *Leverancier heeft geen zelfstandige zeggenschap over de Gegevens die door haar worden verwerkt. De zeggenschap over de Gegevens berust bij de instelling en/of de betreffende Gebruiker.*

Uitleg	
Welke onderdelen?	- Intellectueel eigendom - Zeggenschap over gegevens
Waarom belangrijk?	Regelen dat zeggenschap over gegevens niet wordt overgedragen aan de leverancier
Waar regelen?	Hoofdovereenkomst
Toelichting	<p>Intellectueel eigendom:</p> <p>Het intellectuele eigendom op de gegevens (<u>uitdrukkelijk alle gegevens en niet slechts persoonsgegevens</u>) gaat nooit over naar de leverancier, maar blijft in handen van de instelling, gebruiker of de licentiegevers van de gebruiker of de instelling. Met deze bepaling is vastgelegd dat de leverancier de intellectuele eigendomsrechten dient te respecteren.</p> <p>Zeggenschap:</p> <p>Door de zeggenschap over de gegevens (<u>uitdrukkelijk alle gegevens en niet slechts persoonsgegevens</u>) te leggen bij de gebruiker en/of de instelling is expliciet vastgelegd dat de gegevens alleen mogen worden verwerkt voor zover de gebruiker/instelling daar opdracht toe geeft.</p>
Praktijk	<p>Het intellectuele eigendom van gegevens, bijvoorbeeld van werkstukken van studenten, behoort toe aan de student en/of instelling. Dit kan nooit overgaan op de leverancier.</p> <p>De gegevens die worden verwerkt blijven onder de zeggenschap van de instelling en/of gebruiker.</p> <p>In het Nederlands recht is de term eigendom en daarmee eigenaarschap verbonden met fysieke zaken. Nu van fysieke zaken bij clouddienstverlening geen sprake is, is hier niet voor de term eigenaarschap gekozen, maar voor termen die met betrekking tot gegevens gezamenlijk dezelfde lading dekken: (intellectuele) eigendomsrechten en zeggenschap.</p>

2. Beschikbaarheid

Te gebruiken bepaling:

BESCHIKBAARHED VAN DE GEGEVENS

1. *Leverancier is verantwoordelijk voor de beschikbaarheid van de Dienst aan de instelling overeenkomstig het bepaalde in deze Overeenkomst <en de service level agreement (SLA) welke daarvan onderdeel uitmaakt>.*
2. *Leverancier zal zorgdragen voor adequate back-up en restore voorzieningen om beschikbaarheid van de Dienst (en daarmee van de statische en dynamische Gegevens) te waarborgen.*

Uitleg	
Welke onderdelen?	- Beschikbaarheid - Back- up en restore voorzieningen
Waarom belangrijk?	Zorgen dat er overeenstemming is over de beschikbaarheid van de dienst en te garanderen dat er een adequate back-up is.
Waar regelen?	Hoofdovereenkomst en in de Service Level Agreement (SLA)
Toelichting	<p>Beschikbaarheid:</p> <p>Met deze bepaling stemt de leverancier uitdrukkelijk (expliciet) in met de bepalingen in de overeenkomst. Wanneer de instelling constateert dat de dienstverlening niet aan de bepalingen voldoet, geeft dit artikel een extra mogelijkheid (naast de al niet nagekomen bepaling) om de leverancier in juridische zin aan te spreken.</p> <p>Back- up en restore voorzieningen:</p> <p>De leverancier is verplicht de gegevens of een kopie van de gegevens te bewaren voor het geval de dienstverlening uitvalt (om welke reden dan ook). Ook is de leverancier verplicht een recente back-up te kunnen gebruiken om de dienstverlening na de uitval weer te kunnen opstarten (restore-en). De gegevens blijven hierdoor beschikbaar voor de instelling.</p>
Praktijk	<p>Met verwijzing naar onder andere deze bepaling kan een ingebrekestelling worden opgesteld in het geval de leverancier de bepalingen niet nakomt.</p> <p>De tussen haakjes < > gezette tekst in lid 1 kan worden weggelaten indien er geen sprake is van een SLA.</p>

3. Vertrouwelijkheid

Te gebruiken bepaling:

ARTIKEL VERTROUWELIJKHEID

1. *Partijen zullen alle Gegevens waarvan zij het vertrouwelijk karakter kennen of redelijkerwijs kunnen vermoeden en die hen in het kader van de uitvoering van deze Overeenkomst ter kennis of beschikking komen, geheimhouden en op geen enkele wijze verder intern of extern bekendmaken en/of aan derden verstrekken, behalve voor zover:*

- a) bekendmaking en/of verstrekking van die Gegevens in het kader van de uitvoering van deze Overeenkomst noodzakelijk is;*
- b) enig dwingendrechtelijk wettelijk voorschrift of rechterlijke uitspraak partijen tot bekendmaking en/of verstrekking van die Gegevens of informatie verplicht, waarbij partijen eerst de andere partij hiervan op de hoogte stellen;*
- c) bekendmaking en/of verstrekking van die Gegevens geschiedt met voorafgaande schriftelijke toestemming van de andere partij; dan wel*
- d) het informatie betreft die al rechtmatig openbaar was op een andere wijze dan door het handelen of nalaten van een der partijen.*

2. *Bij elke schending van zijn geheimhoudingsverplichting zijn partijen een direct opeisbare boete van EUR 25.000 per overtreding verschuldigd, onverlet de overige rechten op schadevergoeding van de andere partij.*

3. *Partijen zullen voor hen werkzame personen (waaronder werknemers) die betrokken zijn bij de verwerking van vertrouwelijke Gegevens contractueel verplichten tot geheimhouding van die vertrouwelijke Gegevens.*

4. *Partijen verlenen op verzoek van de andere partij hun medewerking aan het uitoefenen van toezicht door of namens de andere partij op de bewaring en het gebruik van vertrouwelijke Gegevens door de andere partij.*

5. *Partijen stellen alle Gegevens die zij in het kader van de uitvoering van de Overeenkomst onder zich hebben, inclusief eventueel daarvan gemaakte kopieën, op eerste verzoek aan de andere partij ter beschikking.*

6. *Ieder der Partijen zal de andere partij onmiddellijk informeren nadat zij bekend is geworden met een vermoedelijk(e) of daadwerkelijk(e) (i) schending van de geheimhoudingsplicht; (ii) verlies van vertrouwelijke Gegevens; of (iii) schending van beveiligingsmaatregelen. De nalatige partij zal op eigen kosten alle benodigde maatregelen nemen om de vertrouwelijke Gegevens veilig te stellen, de tekortkomingen in de beveiligingsmaatregelen te herstellen om verdere kennisneming, wijziging, en verstrekking te voorkomen, onverminderd enig recht van constaterende partij op schadevergoeding of andere maatregelen. De nalatige partij zal op verzoek van de andere partij meewerken aan het informeren van betrokkenen.*

Uitleg	
Welke onderdelen?	<ul style="list-style-type: none"> - Vertrouwelijkheid - Schending vertrouwelijkheid - Geheimhouding - Toezicht vertrouwelijkheid
Waarom belangrijk?	Regelen dat bepaalde (persoons)gegevens vertrouwelijk worden behandeld, niet intern en extern mogen worden verspreid en er een geheimhoudingsplicht geldt voor werknemers.
Waar regelen?	Hoofdovereenkomst en eventueel in de Bewerkersovereenkomst.
Toelichting	<p>1. Met toepassing van dit artikel worden gegevens die als vertrouwelijk worden bestempeld door de instelling of door de gebruiker als zodanig te worden behandeld. De vertrouwelijkheid van gegevens heeft tot gevolg dat de leverancier deze gegevens geheim dient te houden en niet mag verspreiden/bekendmaken (noch intern, noch extern).</p> <p>Persoonsgegevens kunnen worden onderscheiden van vertrouwelijke gegevens (maar persoonsgegevens kunnen tegelijkertijd ook vertrouwelijke gegevens zijn). Daar waar het persoonsgegevens betreft dient te worden voldaan aan de Wet bescherming persoonsgegevens (wbp).</p> <p>Ad a. Het kan voorkomen dat bekendmaken of verstrekking van vertrouwelijke gegevens noodzakelijk is voor de uitvoering van de dienstverlening en/of de overeenkomst. In dat geval en tot zover is bekendmaking en verspreiding van vertrouwelijke gegevens toegestaan.</p> <p>Ad b. De vertrouwelijkheid van gegevens mag niet in de weg staan bij het voldoen van de leverancier aan dwingendrechtelijke wet- en regelgeving. Ook hier geldt weer dat bekendmaking en verstrekking van de vertrouwelijk gegevens is toegestaan om te voldoen aan de dwingendrechtelijke wet- en regelgeving door de leverancier.</p> <p>Ad c. Alleen met schriftelijke toestemming van de verantwoordelijke mogen vertrouwelijke gegevens worden bekendgemaakt/ verstrekt. Ook hier geldt weer dat de bekendmaking en de verspreiding alleen mag conform de schriftelijke toestemming en niet verder dan waarvoor de toestemming gegeven is.</p> <p>Ad d. Wanneer vertrouwelijke gegevens al openbaar zijn (door toedoen of nalaten van de instelling) is de geheimhouding niet meer van toepassing.</p> <p>2. Op het schenden van de geheimhoudingsplicht staat een direct opeisbare boete, daar schending van de geheimhoudingsplicht niet meer kan worden teruggedraaid. Bij de hoogte van de boete is ook gekeken naar de ARBIT-voorwaarden. Deze is niet overgenomen. Er is besloten een lager bedrag van € 25.000,- per overtreding te hanteren.</p> <p>3. Niet alleen de leverancier maar ook de voor haar werkzame personen dienen een geheimhoudingsverklaring te ondertekenen om aan dit artikel te kunnen voldoen. Dit om de geheimhoudingsplicht verder te effectueren en de aansprakelijkheid ten aanzien van het schenden van de geheimhoudingsverplichting vast te leggen.</p>

	<p>4. Ter zekerstelling van een juiste uitvoering van de geheimhoudingsverplichting door de leverancier is de leverancier verplicht medewerking te verlenen aan het toezicht dat de instelling hierop uit kan voeren. De leverancier is op grond van deze bepaling verplicht mee te werken aan het toezicht op de naleving van deze geheimhoudingsverplichting.</p> <p>5. De instelling kan (vertrouwelijke) gegevens op verzoek opvragen. Ook eventuele kopieën van de gegevens zodat vertrouwelijke gegevens niet meer worden verwerkt bij de leverancier. Op deze wijze kan de instelling de verwerking van de (vertrouwelijk) gegevens controleren en beheersen.</p> <p>6. Voor de leverancier geldt een onmiddellijke informatieplicht ter zake van beveiligingsincidenten betreffende vertrouwelijke gegevens. Het gaat hierbij om vermoedelijk en daadwerkelijk incident zodat de geheimhoudingsplicht zoveel als mogelijk kan worden gewaarborgd. Onder incidenten vallen onbevoegde kennisneming, verlies of inbreuk op de beveiliging.</p> <p>Naast de informatieplicht is de leverancier verplicht om te reageren op de incidenten door de vertrouwelijke gegevens veilig te stellen, maatregelen nemen om het incident te beëindigen en/of te voorkomen en mee te werken aan verdere afhandeling van een incident.</p>
<p>Praktijk</p>	<p>1. De instelling of gebruiker kan expliciet aangeven dat gegevens vertrouwelijk zijn. Op dat moment vallen de gegevens onder de regeling van dit artikel. Wanneer de vertrouwelijkheid niet expliciet is aangegeven, maar de leverancier wel kan vermoeden dat het vertrouwelijke gegevens betreft dienen de gegevens ook als vertrouwelijk behandeld te worden. In de praktijk is het aan te bevelen de vertrouwelijkheid van gegevens expliciet aan te geven, zodat daaromtrent geen discussie kan ontstaan. Een oordeel van vertrouwelijkheid ligt in dat geval bij de instelling en/of gebruiker zelf. Daar waar het gaat om gegevens waarvan redelijkerwijs vermoed kan worden dat de gegevens vertrouwelijk zijn, is dat uiteindelijk ter beoordeling van de rechter.</p> <p>Voor de leverancier betekent de geheimhoudingsplicht dat de vertrouwelijke gegevens niet door de leverancier verder worden verspreid dan nodig voor de uitvoering van de dienstverlening. Deze gegevens mogen niet intern of extern bekend worden gemaakt of verder worden verspreid.</p> <p>2. Wanneer de leverancier de geheimhoudingsplicht schendt is een direct op eisbare boete op zijn plaats. Een schending van de geheimhoudingsplicht kan vaak niet worden teruggedraaid. Er is dan al direct sprake van schade.</p> <p>3. De geheimhoudingsverklaring dient voorafgaand aan het starten van de dienstverlening gecontroleerd te worden. Dat kan door de betreffende contractuele verplichting op te vragen bij de leverancier.</p> <p>4. De instelling kan toezicht op de naleving van de geheimhoudingsverplichting uitvoeren door bijvoorbeeld de geheimhoudingsverklaring met medewerkers van de leverancier op te vragen of procedures die betrekking hebben op de uitvoering van de geheimhoudingsverplichting in te zien.</p>

4. Privacy

De Wbp stelt de instelling verantwoordelijk voor het waarborgen van de privacy van de personen wiens gegevens het betreft. Als een leverancier gegevens namens een instelling verwerkt, schrijft de Wbp voor dat er schriftelijke afspraken moeten worden gemaakt tussen de verantwoordelijke van de persoonsgegevens (de instelling in dit geval) en de bewerker (de leverancier), om zo een goede omgang met persoonsgegevens te waarborgen en af te spreken wat een bewerker wel en niet mag met de persoonsgegevens.

Belangrijk daarbij is dat persoonsgegevens door de instelling worden geclassificeerd naar risiconiveau. In overeenstemming met de richtlijnen van de Autoriteit Persoonsgegevens de toezichthouder op de uitvoering van de Wbp, stelt het Normenkader toenemende eisen aan de leverancier, naar gelang een hoger risiconiveau van gegevens wordt vastgesteld. De niveaus binnen het Normenkader variëren van Laag (publieke persoonsgegevens), Normaal/Midden (persoonsgegevens die niet publiek dan wel bijzondere persoonsgegevens zijn) en Hoog (in ieder geval bij bijzondere persoonsgegevens). De bepalingen geven de instelling de zekerheid dat de eigen wettelijke verantwoordelijkheid genomen is en verantwoord kan worden naar de toezichthouder. Ook rechten van de personen die het aangaat worden gewaarborgd. Verder regelen de bepalingen dat de leverancier ook bij inschakeling van hulpleveranciers aan rechten en plichten blijft voldoen in het licht van de verantwoordelijkheid van de instelling. Dit geldt ook als de leverancier of hulpleveranciers zich buiten de Europese Economische Ruimte (EER) bevindt.

Bepalingen over privacy en de bescherming van persoonsgegevens worden in een Bewerkerovereenkomst opgenomen. De Bewerkerovereenkomst kan als losse overeenkomst naast de hoofovereenkomst worden afgesloten, of als bijlage bij de hoofovereenkomst waarin de dienstverlening wordt geregeld. Een Model bewerkerovereenkomst is onderdeel van het Normenkader.

De Model bewerkerovereenkomst kent de volgende onderwerpen:

- Verwerken in opdracht en volgens instructies;
- Inzet van hulpleveranciers;
- Beveiliging;
- Meldplicht datalekken;
- Auditverplichting;
- Internationaal verkeer;
- Behandelen van opsporingsverzoeken;
- Informeren van betrokkenen;
- Vrijwaring;
- Maatregelen toezichthouder;
- Wijziging in verwerking van persoonsgegevens;
- Duur en beëindiging;
- Toepasselijk recht en geschillenbeslechting;
- Specificatie van persoonsgegevens en beveiligingsmaatregelen.

De Model Bewerkerovereenkomst is bijlage A bij het Normenkader.

Een aparte bijlage, horend bij het Normenkader, bevat een toelichting bij elke bepaling van de Bewerkerovereenkomst en een instructie voor het invullen van de bijlage A behorend bij de Model Bewerkerovereenkomst (specificatie van de persoonsgegevens en beveiligingsmaatregelen).

3. Juridische commissie

Bij de vaststelling van het Normenkader is besloten tot het inrichten van een Juridische Commissie waarin juristen vanuit de instellingen zijn vertegenwoordigd. Ook maken beveiligingsexperts vanuit de beveiligingscommunity (toen nog SURFibo tegenwoordig SCIPR) deel uit van de Juridische Commissie.

De Juridische Commissie bewaakt de inhoudelijke elementen van het Normenkader en volgt daartoe de relevante ontwikkelingen in toepasselijke wet- en regelgeving, nationaal en internationaal. Daarnaast speelt de Juridische Commissie een rol bij de toepassing in de praktijk van het Normenkader bij het sluiten van overeenkomsten door SURFmarket ten behoeve van de SURF doelgroep. De Juridische Commissie bespreekt eventuele gemotiveerde afwijkingen van het Normenkader.

De taken en werkwijze van de Juridische Commissie zijn als volgt:

- Verdere ontwikkeling van het Normenkader. Dit kunnen aanpassingen en verbeteringen zijn maar ook verdere uitwerkingen van de onderwerpen van Normenkader en handreikingen voor de toepassing in de praktijk.
- Bespreking van de gemotiveerde afwijkingen van de normen bij het afsluiten van overeenkomsten door SURFmarket.
- Het opstellen van een jaaroverzicht dat zal worden gedeeld met de directieraad van SURF.

Samenstelling Commissie

De Juridische Commissie bestaat uit vertegenwoordigers uit de doelgroep die binnen een instelling de functie van jurist, functionaris persoonsgegevens, privacy officer dan wel security expert vervullen. Beoogd is dat uit elk van de volgende doelgroep segmenten een vertegenwoordiger plaats neemt in de Juridische Commissie: universiteiten, hogescholen, kleine hogescholen, Universitair Medische Centra, MBO en de onderzoekssector. Voor de benoeming van de nieuwe leden zal een benoemingsprocedure worden gevolgd.

De Juridische Commissie kiest uit haar midden een voorzitter. SURF levert de secretaris. Vanuit SURFmarket zal het hoofd contractmanagement participeren. Daarnaast zullen juristen van SURF betrokken bij het Normenkader en de Corporate Privacy Officer van SURF deel uitmaken van de Commissie.

4. Praktische instrumenten en andere handreikingen

Het Juridisch Normenkader bevat een aantal bijlagen, die zijn opgesteld om te helpen bij het gebruiken en toepassen van het Normenkader:

- Bijlage A:** SURF Model bewerkersovereenkomst
- Bijlage B:** Instructie bij Model bewerkersovereenkomst
- Bijlage C:** Handreiking beveiligingsmaatregelen
- Bijlage D:** Handreiking Auditverplichting leverancier

Het Normenkader blijft zich ontwikkelen en er wordt naar gestreefd om het Normenkader verder aan te vullen met handreikingen en praktische instrumenten voor de toepassing van het Normenkader in de praktijk. In deze versie van het Normenkader heeft met name privacy veel aandacht gekregen maar ook voor de andere onderwerpen – zoals beschikbaarheid en vertrouwelijkheid – staan voor verdere uitwerkingen op de agenda.